

ЛЮДСТВО ЯК ПРАВОВА І ФІЛОСОФСЬКА КАТЕГОРІЯ

У статті здійснено аналіз розвитку людства через самопізнання та поступового об'єднання в окремого суб'єкта суспільних та правових відносин. Осмислення процесів глобалізації, поглиблення взаємозалежності між державами, а також глобальні проблеми, що впливають на людство загалом, вимагає розуміння філософського підґрунтя для подальшого юридичного впровадження поняття «людство» як суб'єкта прав.

Ключові слова: права людини, людство, права людства, глобалізація.

Обговорення розвитку людства – це процес осмислення людьми себе самих, свого місця у природі, усвідомлення належності до єдиної спільноти, яка має спільні інтереси. Правнична наука переважно продукує відповіді на запити суспільства, що вже опрацьовані суспільними науками, філософією, тобто пропонує рішення проблем, що вже існують, постійно відстаючи від суспільних трендів. Формування дискурсів майбутнього має бути метою вчених-юристів. Адже завданням права є регуляція суспільних відносин, позаяк воно є загальнолюдською цінністю, яка може стати підґрунтям для широкого глобального діалогу та порозуміння.

Із прийняттям Загальної декларації прав людини почалась нова епоха для людства. У цей момент людство перестало бути винятково біологічною сукупністю істот одного виду, а перетворилося на колективний суспільний суб'єкт. Розвиток технологій та прискорення суспільних процесів вимагає створення нових правил для глобалізованого суспільства, де вже неможливо виділити окремі спільноти за географічною, мовною чи культурною ознакою, навіть така ознака, як громадянство, не може бути визначальною для правового статусу особи, позаяк наднаціональні механізми захисту прав людини обмежують сваволю держав.

Звісно, процес глобалізації приносить переваги і виклики кожному суспільству і державі. Однак цей процес є об'єктивним і незворотним. Його наслідком є необхідність об'єднання зусиль на глобальному рівні, створення нової архітектури управління світом. У творчості багатьох науковців і творців ХХ та початку ХХІ ст. можемо спостерігати тенденції до створення образу єдиного людства.

Наразі обґрунтованим буде питання про те, чи можна називати людство суб'єктом суспільних і юридичних відносин. Для відповіді варто дослідити процеси зміни уявлення про людство

у філософії права та науках про глобалізаційні зміни суспільства. Насамперед, людство можна розглядати з двох позицій: 1) самоусвідомлення людьми своєї належності до людства й людяності, яка є ключовою ознакою спільноти; 2) суспільне утворення, до якого належать усі представники людського виду, навіть якщо деякі з них не усвідомлюють своєї належності.

Вивчення самопізнання людства як суб'єкта суспільних відносин розпочали утопісти, намагаючись описати ідеальне суспільство, в якому немає дисоціації його членів. Сутністю кризи людської суб'єктивності є обмежена індивідуальна і суспільна свідомість людини, нездатної до саморозвитку, самоорганізації і самопізнання, яка звикла вирішувати нові виклики за допомогою старих методів. У ХХ ст. стало зрозумілим, що така ситуація створює глобальні проблеми, які загрожують існуванню людства, перед яким стоїть завдання свідомої зміни власної свідомості і культури – у сфері власного розвитку, самоорганізації і самопізнання – з метою вирішення глобальних проблем і запобігання їх повторному виникненню.

Протягом століть людство поступово усвідомлювало себе як цілісність, як слушно зауважує Ф. Аллотт, і лише зараз це усвідомлення стало повним [1, р. 219]. Тепер, коли життя людства на планеті як сукупності є під загрозою через глобальні процеси міграції, зміни клімату тощо, дрібні відмінності між людьми втрачають значення, що створює реальну можливість творення справжньої єдності людства для вирішення цих проблем. Він пише про те, що почалася універсальна (глобальна) історія, яка стала можливою завдяки тривимірній глобальній революції (реальний, правовий та ідеальний виміри). Ф. Аллотт зазначає, що «глобальна правова революція вимагає трансформації теорії міжнародного суспільства» [2, р. 256]. Вчений звертається до самоусвідомлення людьми себе як людства,

чого не було раніше в історії, та закликає працювати над розв'язаннями проблем саме глобального суспільства.

Основу сучасного бачення глобальної еволюції людини у світлі потреб сучасних поколінь визначив В. Вернадський. Геолог за освітою, він зумів краще від інших вчених, більш реалістично, побачити глобальні наслідки людської експансії на світі і проаналізувати їх причини:

«У ХХ ст., уперше в історії Землі, людина пізнала й охопила всю біосферу, закінчила географічну карту планети Земля, розселилась по всій її поверхні. **Людство своїм життям стало єдиним цілим.** ... І одночасно з цим, завдяки потужній техніці і успіхам наукового мислення, завдяки радіо і телебаченню, людина може миттєво говорити в будь-якій точці нашої планети з ким завгодно. Перельоти і перевезення досягли швидкості кількох сот кілометрів на годину і на цьому вони ще не зупинилися» [3].

Роздуми В. Вернадського щодо впливу людства на розвиток планети є важливими, позаяк його наукові дослідження ґрунтуються на фактах та емпіричних даних, якими послуговуються точні науки, і яких часто бракує наукам гуманітарним. Він звертає увагу у своїй праці «Кілька слів про ноосферу», яку він написав упродовж 1934–1944 рр., на нищівний вплив Другої світової війни на природу, але також звертає увагу на цей трагічний феномен з точки зору об'єднання людства. Він наголошує, що рівність усіх людей є ключовою з точки зору геологічного еволюційного процесу. Така думка підкріплює ідеї природного права з боку точної науки. Вернадський зазначає також, що «вперше в історії людства інтереси народних мас – усіх і кожного – і вільної думки особистості визначають життя людства... Людство, взяте в цілому, стає потужною геологічною силою. І перед ним, перед його думкою і працею, постає питання про перебудову біосфери в інтересах вільно мислячого людства як єдиного цілого» [3]. Вчення про ноосферу додає аргументів до виникнення окремого природного суб'єкта людства, що не тільки є відповідальним за збереження біосфери, частиною якої воно теж є, але також мусить дбати про власне благополуччя в інтересах кожної людини, яка своєю чергою є невід'ємною його частиною. Співзалежність людини і природи у сьогоденні світі відчутна, але вплив людини сильніший, ніж будь-коли раніше в історії. Людство мусить розумно використовувати природні ресурси і свій науково-технічний потенціал. Розуміння того, що кожна дія має вплив, має об'єднати людей, оскільки це може стосуватися виживання виду в цілому.

Друга світова війна спонукала також до переосмислення суб'єктів міжнародного права. Доцільно звернути увагу на міркування Г. Лаутерпахта [5, с. 416] щодо проблем, які можуть виникнути у разі бажання захистити окрему групу під час збройного конфлікту. Нею може бути не тільки національна меншини, але також народ чи нація. Особливий захист групи може призвести до її об'єктивізації та врешті-решт до це більшого порушення прав її членів. Він звертає увагу на необхідність захисту прав окремої людини, адже порушення цих прав «може вразити моральні принципи людства» [5]. Г. Лаутерпахт говорив про захист людини через злочини проти людства, його основною ідеєю була цінність індивіда, окремої людини, яка може бути поставлена під загрозу у разі надання більшої охорони групі. Натомість Р. Лемкін більше уваги приділив захисту саме груп, адже, на його думку, права людини порушувалися саме через її належність до певної окресленої групи [4]. Складність сучасного світу не дозволяє зосередитися на захисті прав певної групи, адже часто досить складно, якщо взагалі можливо, чітко окреслити цю групу, але недостатньо буде також говорити про порушення прав лише однієї особи, бо порушення є масовими. У таких випадках варто говорити про людство, позаяк це поняття не дискримінує за будь-якою ознакою та не створює протистояння між групами, що є надзвичайно важливим у час радикалізації деяких релігійних і політичних груп.

Своєю чергою Р. Фальк описує людство як спільний ґрунт для досягнення цілей глобального демократичного суспільства [6, р. 200]. На його думку, людство може трактуватися як «цінне джерело колективної ідентичності» [6, р. 200], однак людську ідентичність потрібно підтримувати, щоб вона приносила солідарність і співпрацю. Така ідентичність повинна ліквідувати конфлікти на ґрунті регіональних, етнічних і національних відмінностей, створюючи риси, які будуть спільними для кожної людини. Р. Фальк говорить також про «право людства» (*law of humanity*) як явище постмодерне, що має асоціюватися з майбутнім, на противагу «міждержавному праву», яке було актуальним в епоху модернізму, але вже відходить у минуле [7, р. 14]. Він називає право людства «пов'язаним з майбутнім, ... більше питанням потенції, ніж історії чи досвіду» [7, р. 14]. Цей дослідник вважає, що право людства стане відповіддю на несправедливий порядок міждержавного права, адже більшість населення планети не брала реальної участі у його створенні. Суттєвим є також той факт, що суверенні держави, які

мають захищати права своїх громадян, не можуть виконати цей обов'язок, адже загрози миру, екології чи економічному розвитку з'являються поза межами їхньої території. Він називає ці екстратериторіальні загрози ерозіями принципу територіальності [7, р. 16]. Відповідно необхідне визначення нового підходу до розуміння механізмів захисту прав людини. Загалом, Р. Фальк називає завдання розвитку права людства «складним, багатограним, але незворотним» [7, р. 21].

К. Фокареллі стверджує, що «людство – це не абстрактна концепція, а відчуття близькості і емоційної емпатії з іншими істотами» [8, р. 380]. Він запропонував різні визначення поняття «людство» [8, р. 379–381]: 1) ідеал, або «дух Людини» (*humanitas*), реалізацію якого Вільгельм фон Гумбольдт описав як кінцеву мету історії; 2) «суть людини» (з точки зору Фоми Аквінського, Аристотеля); 3) «людський вид», тобто вид *homo sapiens* як біологічної одиниці (як це має місце в дискусіях на тему історії та біологічної еволюції людства); 4) Кантівська вроджена гідність; 5) позиція «розуміння і симпатії щодо інших» [8, р. 381]; 6) фікція, яка використовується для домінування*. І. Кант у своїх працях звертався до ідеї «міжнародної держави» (держави народів – *civitas gentium*) [10, с. 392]. Згідно з інтерпретаторами Канта, ліквідація війни між державами є спеціальною умовою утворення космополітичного стану, який мусить об'єднати людство. Космополітичне право створює основу існування мирних конфедерацій, що дозволяє уявити глобальне громадянство на глобальному рівні через держави, громадські і міжнародні організації. Варто згадати, що згідно з Кантом саме громадські та міжнародні організації можуть виконувати представницьку роль як глобального суспільства, так і людства (або *civitas gentium*). Кожна особа представляє людство не тільки через буття *homo sapiens*, а й з огляду на розуміння самої себе і людства в цілому, а також дії від імені людства взагалі гарантують добробут всім [10, с. 396].

Аналізуючи ідею Канта про людство як суб'єкт історичного розвитку, варто зауважити, що згідно з його філософією людство є метою самою в собі. Особа у своїй людяності, у своїй гідності опиняється в ньому метою самою в собі, метою, яку не можна використати як ресурс для іншої мети [10, с. 268–269]. Отже, Кант створив

можливість самому себе вдосконалювати, але нічого не говорив про бажання і волю суб'єкта, щоб це зробити, припускаючи, що це не вимагає спеціального дослідження, оскільки є очевидним. На цю прогалину у підході Канта звернув увагу Г. Гегель, згідно з яким філософія стане «серйозною справою тоді, коли припинить ангажуватися тільки в об'єкти або тільки в суб'єктивну рефлексію, а буде розвиватися як система дії абсолютних знань. Система абсолютних знань є самовиявленням духу. А якщо так, то неминуче виникає питання: як дух у своїй послідовній і поступовій самоманіфестації досягне рівня абсолютного суб'єкта» [11, с. XXX]. Проблематика суб'єкта і суб'єктності безсумнівно є однією із найважливіших тем філософської думки Гегеля, оскільки в ній з особливою інтенсивністю зосереджується істотний сенс всієї гегелівської діалектики. Якщо йдеться про дуже скорочений опис суб'єктності з перспективи Гегеля, то вона є простою протилежністю, негативним корелятом «суб'єкта» [12, с. 36]. Для людства перетворення його на суб'єкт означає, що з пасивного стану воно переходить в активний, тобто починає самостійно впливати на ситуацію у світі.

Дослідження кризи людської суб'єктності спонукають думати про те, що історично цей розвиток походить від можливості усвідомлення власної суб'єктності до самореалізації у суспільстві, а також можливості впливу на нього і змін традиційних форм суспільного життя відповідно до інтересів людства.

Відносини між спільнотами та людьми у цілому світі «звужуються». Будь-які події у найбільш віддалених куточках нашої планети стають світовим феноменом завдяки глобалізації. Глобалізація стала необхідним елементом сучасної світової системи, однією із найбільш впливових сил, котра визначає напрям розвитку людства. Власне, жодна подія у суспільстві (економічна, політична, юридична, суспільна тощо) вже не може розглядатися незалежно одна від одної.

Зміцнення цих процесів означає новий етап в історії людства, який характеризується позитивними змінами і новими, невідомими раніше проблемами. Звісно, поглиблюється дилема між національним і міжнародним, а з урахуванням набуття суб'єктності іншими гравцями на міжнародній арені ця дилема перетворюється на багатифакторну і значно складнішу. Можна погодитися з думкою, що «глобалізація закінчує процес інтеграції людства... вона є крайньою формою узагальнення життя на світі, певною формою закінчення реалізації інтеграційних процесів у межах всього світу» [13, с. 187].

* Тут Карло Фокареллі ставить до фрази П'єра Жозефа Прудона «*Whoever says humanity wants to cheat*» («Хто говорить "людство" – хоче зманіпулювати») як до постійної небезпеки від фальшивого універсалізму.

Для розуміння процесу творення власної свідомості людства варто звернутися до ідеї громадянина світу. Згідно з О. Гьофе, людина стає громадянином світу, космополітом завдяки цій світовій спільноті, яка здатна приймати чуже і надавати йому право на існування, котре має таку ж цінність, як своє [14, с. 16–20]. Громадянином світу *sensu stricto* є той, хто впроваджує свою власну культуру в іншій країні і незалежно від того розвивається під впливом нової культури, після повернення до країни не відмовляється ні від набутої, ні від рідної культури.

Порівнюючи бачення наднаціонального громадянства різних філософів, О. Гьофе доходить висновку, що світове громадянство не замінює національного громадянства, а доповнює його новими рисами [14, с. 16–20]. Бачення морального обов'язку в Ганді та О. Гьофе схожі, останній, пишучи про громадянина як про учасника світової держави, вважає, що цей громадянин має відчуття світової солідарності, яку реалізовує сам шляхом здійснення її культурних, соціальних і гуманітарних завдань замість передавати ці обов'язки державі. Як писав Еразм Ротердамський ще в XIV ст., для *civis totius mundi* найближча спільнота має тільки відносну, а не абсолютну перевагу, оскільки він відчуває себе відповідальним за інших людей [15, с. 26]. Отже, зникає відмінність між своїм і чужим.

Безпрецедентний розвиток засобів пересування, тобто комунікації, транспорту та інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), означає можливість пересування у політичному, суспільному, культурному просторі, що, у свою чергу, призводить до розколу ідентичності, оскільки різну діяльність, яка раніше була тільки локальною, тепер можна здійснити у зовсім різних місцях і умовах у всьому світі. Завдяки ІКТ усі в один і той самий час мають можливість спілкуватися між собою. Спосіб передання інформації за допомогою цих технологій істотно вплинув на виникнення нового типу суспільства, а саме інформаційного або навіть мережевого (див., напр. [16]). Ця мережевість проникла у всі типи організацій, які функціонують у суспільстві, – від компаній до державних органів. Обмеження інформаційного потоку неможливе, тому важливо усвідомлювати існування глобалізованого світу, в якому кордони існують тільки умовно.

Звичайної моделі «реальної політики» (від нім. *realpolitik*) стає недостатньо, і вона далі розвивається як інтернаціональна модель. У цій моделі держави надалі відіграють важливу роль і є відповідальними, насамперед, за права людини.

Проте на дії держав впливає транснаціональний консенсус у сфері стандартів прав людини. Міжурядові та неурядові організації намагаються відіграти важливу роль у сфері захисту прав людини, хоча дотепер їхня здатність ефективно діяти часто залежить від співпраці між державами.

Наступним етапом розвитку політичної моделі є космополітичний етап. Тут у центрі уваги перебуває людина, а між людьми, міжурядовими та неурядовими організаціями має існувати прямий зв'язок. Прерогатива держави діяти на міжнародній арені все частіше ставиться під сумнів як згори, так і знизу, наскільки це можливо, і розвивається глобальне громадянське суспільство [17, с. 165].

Спостерігаючи за сучасними суспільними процесами, варто звернути увагу також на зміни парадигми в управлінні організацією суспільства, яка еволюціонувала від веберівської моделі бюрократії до моделі доброго управління (*good governance*). Сучасні демократії повинні враховувати також процеси «знизу догори», тобто повинні ґрунтуватися на суспільній партиципації (участі у публічних справах). Без неї не був би можливим, у всій системі доброго управління, початок оптимального процесу прийняття раціонального рішення.

Глобальний економічний розвиток світу у другій половині XX ст. створив цілком нову суспільну реальність, яка дозволяє по-новому поглянути на деякі історичні події. Перед людством стоїть завдання усвідомленої зміни власної свідомості і культури для вирішення глобальних проблем і для запобігання їхньому повторному виникненню. Можна припустити, що такою силою будуть схожі для всіх наслідки глобальних проблем. Виразно вимальовується спільна для всіх мета – виживання людства.

Варто звернути увагу також на політичні процеси, які раніше були виключно національною справою, а з розвитком соціальних мереж і медіа перестали бути захищеними від втручання ззовні. Абсолютний суверенітет перестав бути реальністю вже досить давно, тому зараз можна спостерігати явища, корті вказують на істотні загальнолюдські критерії оцінки подій та намірів: обмеження воєн без санкцій ООН, допомога малорозвиненим країнам, що постраждали від стихійного лиха, а також допомога мігрантам і міжнародна боротьба з тероризмом, торгівлею наркотиками, торгівлею людьми тощо; спільний розвиток ідеологічних, політичних та інституційних принципів вирішення міжнародних і внутрішніх проблем держав. Важливим також є розвиток глобальних медіа, які мають на меті єдність народів і створюють єдиний інформаційний простір. Це все вказує на активну фазу

процесу створення нового типу суспільної свідомості – універсальної свідомості, яка є ознакою людства як суспільного суб'єкта, в тому числі прав.

Насамкінець можна узагальнити, що історія ХХ століття довела: протистояння між людьми у глобальному масштабі може привести тільки до знищення економіки, навколишнього середо-

вища і до створення реальної загрози існуванню людства. Усвідомлення цих загроз дає змогу зробити висновок, що суб'єктом глобальних суспільних відносин не може бути соціальна група або певна спільнота, а тільки людство як сукупність, яка самоорганізовує себе і робить зусилля, щоб вирішити свої проблеми та захистити свої права.

Список використаної літератури

- Allott Philip. Reconstituting humanity-new international law / Philip Allott // Eur. J. Int'l L. – 1992. – № 3. – P. 219.
- Crawford J. et al. Review essay symposium: Philip Allott's 'nomia and the health of nations. Thinking Another World: 'This cannot be how the world was meant to be'. An event to mark the retirement of Professor Philip Allott, Professor of International Public Law. – University of Cambridge, 28–29 May 2004. – 2005. – P. 255–297.
- Вернадский В. И. Несколько слов о ноосфере [Электронный ресурс] / В. И. Вернадский. – 1943. – Режим доступа: <http://vernadsky.name/wp-content/uploads/2013/01/neskolko-slov-o-noosfere.pdf>. – Заглавие с экрана.
- Сендс Ф. Східно-Західна вулиця. Повернення до Львова / Ф. Сендс. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2017.
- Hersch Lauterpacht. Draft Nuremberg Speeches / Lauterpacht Hersch // Cambridge Journal of International and Comparative Law. – 2012, no. 1. – P. 48–49, цит. за: Сендс Ф. Східно-Західна вулиця. Повернення до Львова / Ф. Сендс. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2017.
- Falk Richard. Achieving human rights / Richard Falk. – Routledge, 2008.
- Falk Richard. The World Order Between Interstate Law and the Law of Humanity: The Role of Civil Society Institutions / Richard Falk // Int'l Legal Theory. – 1995. – № 1. – P. 14.
- Focarelli Carlo. International law as social construct: The struggle for global justice / Carlo Focarelli. – Oxford University Press, 2012.
- Gałganek Andrzej. Historia teorii stosunków międzynarodowych / Andrzej Gałganek. – Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009.
- Кант И. Сочинения : в 6 т. / И. Кант. – Т. 4. Ч. 1–2. – Москва, 1965.
- Сергеев К. А. Феноменология духа Гегеля как наука об опыте сознания / К. А. Сергеев, Я. А. Слинин // Гегель Г. Система наук. Ч. 1 : Феноменология духа. – Санкт-Петербург, 1999.
- Siemek Marek J. Hegel i filozofia / J. Marek Siemek. – Warszawa : Oficyna Naukowa, 1998.
- Загрийчук И. Д. Глобализация: угрозы и возможности их преодоления / И. Д. Загрийчук // Рационализм и культура на пороге третьего тысячелетия. – Т. 3. – Ростов-на-Дону, 2002.
- Гюфе Отфрід. Демократія в епоху глобалізації / Отфрід Гюфе. – Київ, 2007.
- Гюфе Отфрід. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу / Отфрід Гюфе. – Київ, 2003.
- Castells Manuel. The rise of the network society / Manuel Castells. – Vol. 12. – John Wiley & Sons, 2011.
- Бек Ульрих. Что такое глобализация? / Ульрих Бек. – Москва, 2001.

Iryna Ivankiv

HUMANITY AS LEGAL AND PHILOSOPHICAL CONCEPT

The article analyzes the development of humanity through self-knowledge and gradual unification into a separate subject of social and legal relations. The processes of globalization, deepening interdependence between states, as well as global problems are affecting humanity as a whole. These processes require understanding of the philosophical basis for the further legal implementation of the concept of "humanity" as a subject of rights. Humanity can be understood from different standpoints, not only as a unity of all people, but also as the unifying quality of human society. The arguments of researchers from various fields are presented in the article, proving the idea that globalization has created a global human society, which has to be taken into consideration for future law-making. Humanity should accept the change of consciousness and culture in order to solve global problems and to prevent their recurrence. Acceleration of the information exchange, new economic and political patterns, ICT, migration, and intercultural exchange should be taken seriously to prevent future global conflicts. Besides, the absolute sovereignty is no longer feasible. The international community has the right to interfere into internal affairs through the courts pointing out the essential universal criteria for assessing events and human rights violations; the restriction of wars without UN sanctions; international development aid and monitoring missions; combating international terrorism, drug trafficking, trafficking in human beings, etc. Joint development of ideological, political and institutional principles of solving international and internal problems of states are needed. The modern reality indicates the active phase of the process of creating a new type of social consciousness – universal consciousness, which is a sign that humanity can be viewed as a subject of social affairs, including possibility to have rights.

Keywords: human rights, humanity, rights of humanity, globalization.

Матеріал надійшов 11.07.2018